

СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПОЛИТОЛОГИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

**„ПРЕЗИДЕНТСКИ АКТИВИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ В
УСЛОВИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА (1990-2024)“**

Докторант
Калоян Георгиев Велчев

Научен Ръководител:
Проф. д-р Румяна Коларова

София

2025

Дисертационният труд е обсъден на 14.04.2025 г. и насрочен за публична защита от Катедра „Политология“ към Философски факултет на Софийски университет „Св.Климент Охридски“.

Дисертационният труд съдържа 190 страници и включва увод, четири глави, заключение (изводи и дискусия), използвана литература (обхващаща 153 източника, от които 110 на английски език и 43 на български език) и апендикс.

Ключови думи: *Президент на Република България, президентски активизъм, политическа криза, вето, кабинет, институционализъм, полупрезидентски режим*

Съдържание на дисертационния труд

Увод.....	5
1. ГЛАВА ПЪРВА. ПРЕЗИДЕНТСКАТА ИНСТИТУЦИЯ В БЪЛГАРИЯ:ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПОДХОД, ПРОБЛЕМАТИКА И АКАДЕМИЧЕН ДЕБАТ.....	10
1.1. Нов институционализъм.....	10
1.2. Президентската институция в теоретичен план.....	18
1.3. Теоретиците на полупрезидентските режими.....	22
1.4. България и изследванията на полупрезидентските режими.....	35
1.5. Роля и място на президента в българския конституционен модел.....	38
1.6. Президентският активизъм като понятие и аналитична рамка на изследване.....	46
2. ГЛАВА ВТОРА. ПРЕЗИДЕНТСКИ АКТИВИЗЪМ И МОДЕЛИ НА УПОТРЕБА НА ВЕТО.....	57
2.1. Операционализация.....	59
2.2. Фрагментация на парламента и президентски активизъм.....	60
2.3. Президентът и неговата партия.....	63
2.4. Президентът и мнозинството.....	66
2.5. Кохабитация.....	69
2.6. Ефективност на президентското вето.....	74
2.7. Обобщения и изводи.....	78
3. ГЛАВА ТРЕТА. РОЛЯ И МЯСТО НА ПРЕЗИДЕНТА В ПРОЦЕСА ПО СЪСТАВЯНЕ НА ПРАВИТЕЛСТВО.....	81
3.1 Роля и място на държавния глава в процеса по съставяне на правителство в страните от Централна и Източна Европа.....	83
3.2. Българският случай.....	86
3.3. Делът непартийни министри като индикатор за президентски активизъм.....	94
3.4. Партийна принадлежност, фрагментация на парламента и президентски активизъм при формиране на правителство.....	100
4. ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА: ДЕФИНИЦИЯ И РОЛЯ НА ПРЕЗИДЕНТА.....	104
4.1. Понятието криза и изследванията на президентската институция.....	104

4.2. Криза на демокрацията.....	106
4.3. Към дефиниция на понятието политическа криза	109
4.4. Формиране на кабинета Станишев.....	114
4.5. Хиперинфлация, протести и оставка на кабинета Виденов.....	119
4.6. Антимонополните протести.....	126
4.7. Протестите от 2020	131
4.8. Обобщение.....	138
Изводи и дискусия	140
Библиография.....	144
Апендикс.....	153

I. Актуалност на проблема

За повече от три десетилетия откакто президентската институция е установена в България, тя е била обект на множество изследвания. Подробно анализирани са ролята и мястото на президента в българския конституционен модел, неговите функции, взаимодействието на президентската институция с останалите институции на публичната власт (Близнашки 1992; 1994; 1997; 1999; Танчев 1997; 2009; Друмева 1998; 2008; Стойчев 2002; Киров 2004; 2015; Михайлова 2015; Коларова 2019; Киселова 2021). Българският президент попада и в множество международни сравнителни изследвания най-вече работещи с теорията за полупрезидентските режими (Shugart and Carey 1992; Stepan and Skach 1993; Crawford 1996; Easter 1997; Elgie 1999; Krouwel 2000; Siaroff 2003; Shugart 2005; Hlousek 2013; Sedelius 2013 и др.). В периода след 2020 година политическата система в България се характеризира с високи нива на нестабилност изразени в поредица от парламентарни избори, нетрайни правителства, партийна фрагментация и високи нива на поляризация. Президентската институция е един от ключовите актьори в българската политическа система и новите динамики в политическия живот на България поставят въпроса за ролята и мястото на българския президент в политическия процес отново в дневния ред на сравнителната политология. Вдъхновена именно от интересните времена, в които живеем, настоящата работа си поставя за цел да проследи ролята на президентската институция в България в условия на политическа криза. Изследването разглежда президентската институция през концепцията за президентски активизъм, която позволява конструирането на емпирично изследване, което да потърси модели на институционално действие и развитие на институцията през годините. Българските президенти, както повечето пряко избрани президенти в европейските демокрации, се ползват с високи нива на доверие, но имат ограничен набор от правомощия. Това институционално зададено напрежение седи в основата на президентския активизъм (Raunio and Sedelius 2024).

II. Цели и задачи на изследването

Дисертацията разглежда президентската институция в България от нейното конституиране (1990) и първите преки избори за президент (1992) до формалното гласуване на оставката на кабинета Денков (5 март 2024 година). **Предмет** на

изследването е президентският активизъм в България. **Обект** на изследване е президентската институция в България. Теоретичният подход се позиционира в парадигмата на новия институционализъм в социалните науки, стъпвайки на ключови автори в полето на полупрезидентските режими. Трудът цели да анализира президентския активизъм в България като частен случай и през призмата на президентския активизъм да обясни ролята и мястото, както и моделите на политическо поведение на държавния глава в българския конституционен модел. Изследователският подход цели да предостави условия за по-добра сравнимост между президентската институция в България и останалите европейските демокрации.

Основна цел на изследването е да се придобие по-голямо разбиране за логиката на работа на президентската институция в България. Да се разгледа балансът между формални и неформални правомощия и практическите действия на държавния глава, между власт и влияние. В този смисъл са и основните **изследователски въпроси**:

1. Какви са ролята и мястото на президента в българския конституционен модел?
2. Как дефинираме понятията президентски активизъм и политическа криза?
3. Защо и при какви условия президентите стават активни? Какви са факторите, определящи тяхното решение?
4. Има ли разлика между рутинния президентски активизъм и президентския активизъм в условия на криза?
5. Президентската институция успява ли да изиграе стабилизираща роля в условията на политическа криза?
6. Има ли сходства в активизма на различните български президенти? Дали при сходни обстоятелства, те действат по идентичен начин? Ако да, то имаме институционализация на определено поведение.

Дисертационният труд проверява **серия от хипотези**, чиято цел е да дадат подробна картина на моделите на президентски активизъм в България. По-голямата част от хипотезите са формулирани от други автори, но при формирането им, техен фокус не е бил България. Всички формулирани хипотези изхождат от презумпцията, че поставени в сходна политическа обстановка (кохабитация, фрагментиран парламент и т.н.) различните български президенти възприемат сходни стратегии на действие. Втора, трета и четвърта глава от дисертационния труд се занимават с проверка на формулираните изследователски хипотези.

Във втора глава от дисертацията са тествани пет хипотези:

- (1) Колкото по-висока е фрагментацията в парламента, толкова по-активен е президентът (Koker 2017:46).
- (2) Колкото по-малка е подкрепата за кабинета в парламента, толкова по-активен е президентът (Koker 2017:47).
- (3) Президентите са най-активни в условия на кохабитация, по-малко активни, когато отношенията им с кабинета са неутрални и най-малко активни, когато президент и премиер/кабинет са от една и съща партия (Koker 2017:47).
- (4) Президентите са по-активни, ако делът на партията, която ги е издигнала в парламента е малък, или ако нямат парламентарна база за подкрепа (Koker 2017:48).
- (5) Успеваемостта на президентското вето е най-голяма, когато управляващото мнозинство и президентът са от една и съща партия (Jastramskik and Pukelis 2023¹)

В трета глава от дисертацията са проверени 3 хипотези:

- (6) Колкото по-фрагментиран е парламентът, толкова по-активен е президентът в процеса по съставяне на правителство (Koker 2017)
- (7) Президентите участват в много по-голяма степен и много по-успешно в процеса по формиране на правителство, когато тяхната партия е част от преговорите за кабинет (Koker 2017:188).
- (8) Редица трудове разглеждат назначенията на непартийни министри като индикатор за ролята на президента в процеса по съставяне на правителство (Neto and Strom 2006; Tavits 2008; Jastramskis 2021) . Ще бъде демонстрирано, че тази предпоставка е невалидна за българския случай.

В четвърта глава от дисертацията са проверени 4 авторски хипотези:

- (9) Когато е налице институционална политическа криза, а президентът и премиерът са от една и съща партия, , президентът ще се стреми да запази позициите на своята партия във властта.
- (10) Когато е налице институционална политическа криза, а президентът и премиерът са в условия на кохабитация, президентът ще се стреми да промени статуквото включително задълбочавайки политическата криза.

¹ Тезата бе представена на годишната конференция на ECPR в Прага 2023 г.

(11) Когато президент и премиер са от една и съща партия, а политическата криза се изразява в масови протестни мобилизации, президентът ще се стреми да играе ролята на медиатор, опитвайки едновременно да запази отношенията си с партията, от която е част, но и да не отхвърля протестните искания.

(12) Когато президент и премиер са в условия на кохабитация, а политическата криза се изразява в масови протестни мобилизации, президентът ще се възползва от общественото недоволство и ще засили натиска върху премиера и кабинета с цел увеличаване на собственото си влияние.

Дисертацията се придържа към **методологията** на сравнителния анализ. С цел задаване на възможно най-широка перспектива, изследването комбинира в себе си количествени и качествени методи за изследване на научния проблем.

III. Структура на дисертацията и резултати от изследването

Първа глава от дисертацията аргументира парадигмата, в която работи изследването и прави обзор на научната литература в областта на президентските институции. Разгледани са както българските автори, които се занимават с президентската институция в България, така и авторите позиционирани в академичния дебат, възприемащ полупрезидентската парадигма. Възприемайки аргументите на Шугарт и Кери (Shugart and Carry 1992) и Седелиус (Sedelius and Linde 2018; Aberg and Sedelius 2020), според които демократичните режими са четирити типа: президентски, парламентарни, президент-премиерски и премиер-президентски, дисертацията мисли българската политическа система като премиер-президентски режим. Това е система на управление, в която президент и парламент се избират пряко и притежават независими мандати, а кабинетът се излъчва от парламента като президентът има известно влияние върху процеса, но в своята работа кабинетът не зависи от президента, а от парламента. Въвежда се понятието президентски активизъм като се обсъжда неговата практическа приложимост и употребата му в полупрезидентските изследвания. **Дефиницията за президентски активизъм**, която трудът възприема е: *„Дискреционната употреба на формалните президентски правомощия и опитите за влияние на президента през неформални механизми и канали“* (Raunio and Sedelius 2020:35). Идентифицират се четири форми на президентски активизъм:

- (1) Публичен и формален- действията на президента, свързани с конституционните правомощия на президента: вето, назначения, външнополитическа активност, официални речи.
- (2) Публичен и неформален- „going public tactics” – интервюта, брифинги, постове в социалните мрежи, участия в публични събития и др.
- (3) Непубличен и формален- действия, свързани с конституционните правомощия на президента, които остават непублични – координация с премиер и министри, външнополитическа координация на позиции, контакти с представители на институции.
- (4) Непубличен и неформален- неформални контакти с различни заинтересовани страни, като лидери на партии, отделни политици, НПО-та, профсъюзи, бизнесмени и т.н.

Таблица 1: Форми на президентски активизъм

	Формален	Неформален
Публичен	Публични действия, свързани с конституционните правомощия на президента: вето, назначения, външнополитическа активност, официални речи, роля при съставянето на правителство и др.	„going public tactics” – интервюта, брифинги, постове в социалните мрежи, участия в публични събития и др.
Непубличен	Действия, свързани с конституционните правомощия на президента, които остават непублични – координация с премиер и министри, външнополитическа координация на позиции, контакти с представители на институции	Неформални контакти с различни заинтересовани страни, като лидери на партии, отделни политици, НПО-та, профсъюзи, бизнесмени и т.н.

Източник: Raunio, T., & Sedelius, T. (2024). “Presidential Activism: Causes, Patterns and Consequences”. *Political Studies Review*.

Въвежда се и разграничение между рутинен и кризисен президентски активизъм. Рутинният президентски активизъм се въвежда като понятие от Ястрамскис и Пукелис. Той представлява всекидневната активност на президента, чрез която той се опитва да си спечели властово влияние и публична популярност (Jastramskis and Pukelis 2023). Активизмът в условия на криза представлява точно обратното явление. Разграничението между рутинен и извънреден президентски активизъм позволява да се провери дали и как президентите променят своето поведение в кризисни ситуации спрямо всекидневния политически процес. Въвеждането на концепция за президентски активизъм в условия на криза представлява принос в изследванията на президентската институция и позволява съпоставка и формулиране на изводи относно начина на работа на президентската институция в условия на криза.

Втора глава разглежда моделите на употреба на вето от страна на българските президенти. Целта е да се изследва рутинният президентски активизъм през президентско правомощие, което е дискреционно и измеримо- проследимо е и има натрупвания във времето. Презумпцията е, че употребата на вето е едно от най-редовните и ярки проявления на президентския активизъм. То дава възможност да се изследва рутинния президентски активизъм. В рамките на втора глава се тестват първите пет хипотези в изследването чрез количествен корелационен анализ. В рамките на анализа президентското вето играе ролята на зависима променлива. Въведени са различни контролиращи променливи, които да дадат по-добра сравнимост на различни като величина данни. Подобни контролиращи променливи са броя вето наложено за единица време (ден), както и броят дни, през които даден кабинет управлява страната. Независимите променливи варират спрямо конкретния случай, който се тества. Веднъж това са ефективният брой парламентарно представени партии, друг път броят депутати, подкрепящи правителството и т.н. В хода на изследването се потвърждават само две от петте тествани хипотези – (1) президентите използват много по-активно правото си на вето, когато са в условия на кохабитация с мнозинството в парламента и (2) президентското вето има много по-високо ниво на успеваемост, когато президент и премиер са от една и съща партия.

Фигура 1: Употреба на вето спрямо отношенията президент-мнозинство

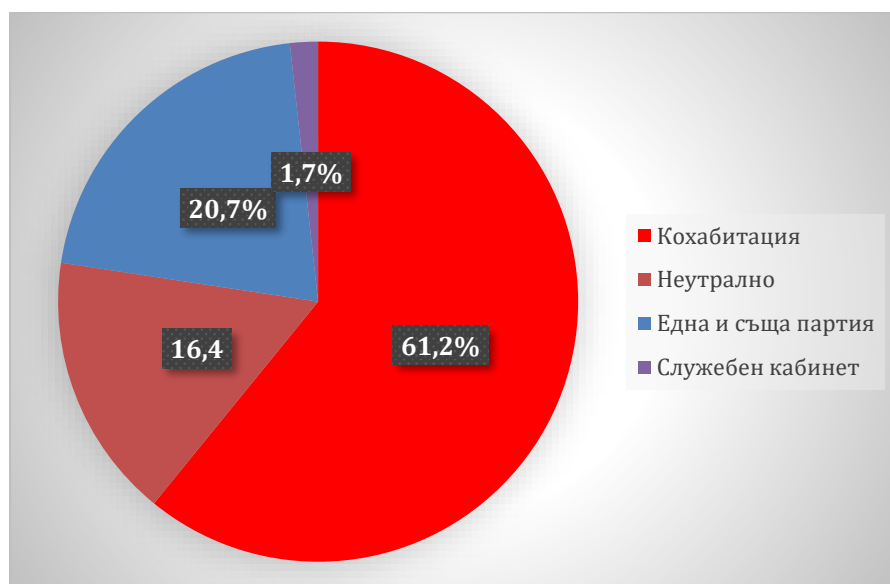

Таблица 2: Успеваемост на президентското вето според отношенията президент-кабинет

Отношение президент - премиер	Общо вето	Подкрепено	Отхвърлено	Друго	Успеваемост
Една и съща партия	26	17	8	1	69%
Неутрално	19	6	9	4	53%
Кохабитация	71	9	60	2	15%
Общо	116	32	77	7	34%

Три от хипотезите не се потвърждават (1) президентът не използва по-често правото си на вето, когато парламентът е по-фрагментиран, (2) не използва по-често правото си на вето, когато партията, която го подкрепя е с по-малко депутати и (3) не използва по-често правото си на вето, когато управляващото мнозинство е нестабилно.

Направеният анализ в рамките на втора глава позволява да се формират следните изводи:

- (1) Грите хипотези, които не се потвърждават демонстрират, че основният мотив за употребата на президентско вето в България е стремежът на държавния глава да подчертае различията си спрямо управляващото мнозинство, а не е преценка на съотношението на силите между основните политически институции. Следователно и рутинният президентски активизъм може да бъде обяснен предимно през отношенията президент-кабинет.

(2) Втора глава тества хипотези, формулирани в други трудове, които изследват голям набор от държави включително държави с непряко избрани президенти. В този смисъл отхвърлянето на три от хипотезите в рамките на втора глава свидетелства и за разлика в динамиките при пряко и непряко избраните държавни глави. Непряко избраните президенти съобразяват своя президентски активизъм с нивото на фрагментация в парламента и с коефициента на подкрепа за управляващото мнозинство, тъй като разчитат на същите тези мнозинства, за да бъдат преизбрани. Мандатът на пряко избрания президент, какъвто е българският случай, идва от гражданите и той не зависи за своето преизбиране от мнозинствата в легислатурата. Напротив, неговият мандат е независим, което дори създава стимули за президентски активизъм с цел получаване на по-голяма публична видимост.

(3) Втора глава успява да очертае модели на употреба на президентското вето в България. Независимо кой президент се разглежда, вето се употребява в значително по-голяма степен в условия на кохабитация и в много по-малка – при състояние на неутралност, или когато президент и премиер са от една и съща партия. Успеваемостта на президентското вето е много по-висока, когато президент и премиер са от една и съща партия. Налице е институционализация на определено поведение и може да се твърди с висока степен на сигурност, че тя ще продължи да се възпроизвежда във времето.

Трета глава разглежда ролята и мястото на президента в процеса по сформирание на правителство. Целта е да се изследва една форма на активизъм, която е на границата между рутинен и кризисен президентски активизъм. В рамките на трета глава се изследват три от хипотезите в дисертацията на база сравнителен анализ на процеса по формиране на правителство в България. Прави се сравнение и на ролята и мястото на президента в процеса по съставяне на правителство в държавите от Централна и Източна Европа. Сравнителният анализ показва, че президентите на Гърция, Унгария и Словакия разполагат с най-малко правомощия в процеса по съставяне на кабинет, докато президентите на Румъния и Литва имат най-много инструменти, с които да влияят на процеса. Обръща се внимание и на служебния кабинет като специфично президентско правомощие, до което се стига, когато парламентът не успява да излъчи правителство.

Таблица 3: Европа. Служебни кабинети, назначени от държавния глава

Държава	Брой служебни кабинети	Обща продължителност
Австрия (1945-2024)	1	218 дена
България (1991-2024)	11	1218 дена
Гърция (1974-2024)	3	90 дена
Хърватия (1991-2024)	0	0 дена

Отбелязва се, че правомощие да назначат служебен кабинет имат държавните глави на Австрия, България, Гърция и Хърватия като единствено в България подобна ситуация се е превърнала в утвърдена практика. От общо петнадесет случая на служебния правителства, назначени от държавния глава, единадесет от случаите са български, три- гръцки, един-австрийски, докато в Хърватия към момента на писане на дисертацията не се е налагало да се прибегва до това президентско правомощие. Анализът на България като частен случай демонстрира, че държавният глава може да играе важна роля в процеса по съставяне на правителство при определени хипотези.

Таблица 4: Роля на президента в процеса по съставяне на правителство

Парламент	Период	Президент	С кой мандат се съставя правителство	Роля на президента
36-НС	1991-1994	Желю Желев	1-ви Димитров, 3-ти Беров	Помага за формирането на кабинета Беров
37-НС	1995-1997	Желю Желев, Петър Стоянов	1-ви + неуспешен на Николай Добрев	Отказва да връчи мандат на Николай Добрев
38-НС	1997-2001	Петър Стоянов	1-ви	Пасивна
39-НС	2001-2005	Петър Стоянов	1-ви	Пасивна
40-НС	2005-2009	Георги Първанов	3-ти	Помага за формирането на кабинета Станишев
41-НС	2009-2013	Георги Първанов	1-ви	Пасивна
42-НС	2013-2014	Росен Плевнелиев	2-ри	Съкращава времето за преговори
43-НС	2014-2017	Росен Плевнелиев	1-ви	Предоставя допълнително време за преговори
44-НС	2017-2021	Румен Радев	1-ви	Пасивна
45-НС	2021	Румен Радев	не се съставя	Пасивна
46-НС	2021	Румен Радев	не се съставя	Пасивна

47-НС	2021-2022	Румен Радев	1-ви	Пасивна
48-НС	2022-2023	Румен Радев	не се съставя	Забавя връчването на мандати, удължавайки управлението на служебния си кабинет
49-НС	2023-2024	Румен Радев	2-ри	Призовава мандатът да не бъде реализиран

Ролята на българския държавен глава нараства, ако кабинет не се реализира с първите два мандата и се достигне до трети (кризисен) мандат. Наблюденията направени в рамките на трета глава водят до извода, че българските президенти съобразяват активизма си не толкова с фрагментацията в парламента, колкото с участниците в преговорите за кабинет:

- 1) Опитвайки да възпрепятстват коалиционни конфигурации на политическите си опоненти. Могат да бъдат посочени три подобни случая: (1) Желев и Стоянов през февруари 1997, когато БСП предлага Николай Добрев за премиер. Желев отлага връчването на мандат, а Петър Стоянов заявява, че е по-целесъобразно мандатът да не бъде изпълнен; (2) Плевнелиев при съставянето на кабинета Орешарски 2013 г. чрез съкращаване на времето за преговори; (3) Радев при формирането на кабинета Денков 2023 г. като заявява, че е по-добре мандатът да не бъде реализиран.
- 2) Помагайки активно при формирането на кабинет, когато партията на президента е част от формиращото се мнозинство. Могат да се посочат два подобни примера. Ролята на Първанов при формирането на кабинета Станишев през 2005 г.; Плевнелиев при формирането на кабинета Борисов 2- 2024 г.

Четвърта глава изследва президентския активизъм в условия на криза. Целта на главата е да се отговори на въпроса как българските президенти употребяват своите правомощия в условия на политическа криза. В рамките на четвърта глава се предлага и дефиниция на понятието политическа криза. Прави се разграничение между криза на демокрацията като режим и криза вътре в самата демокрация и начина, по който тя функционира (Morlino 1998:15). Политическата криза е събитие вътре в рамките на самата демокрация, което не заплашва самата същност на режима, но застрашава неговото нормално функциониране и има потенциал да доведе до трайни промени в обществените възприятия и практики. Трудът приема, че политическата система е в състояние на криза при (1) наличие на обществено недоволство към властта, което е изразено чрез масови протестни мобилизации; (2)

и/или при наличие на институционална криза, засягаща напрежение в междуинституционалните отношения, които имат потенциал да доведат до институционален блокаж. Основният аргумент, който дисертацията се стреми да развие е, че в (1) зависимост от отношенията на президента с кабинета и парламентарното мнозинство, от една страна, както и (2) типа криза-от друга, българските президенти преследват различни политически цели. Те постигат желан политически резултат чрез президентския си активизъм.

Таблица 5: Типология на президентския активизъм в условия на политическа криза

		Политическа криза	
		Институционална (предизвикана от политическите актьори)	Обществени мобилизации (предизвикана от гражданското общество)
Отношение Президент-Кабинет²	Една и съща партия	Президентът се стреми да запази позициите на своята партия, като по този начин съхранява статуквото.	Стреми се да запази рейтинга си на одобрение без да разваля отношенията си с партията, която го е издигнала
	Кохабитация	Стреми се да промени статуквото, (включително) предизвиквайки политическа криза.	Стреми се да увеличи рейтинга си на одобрение, позиционирайки се публично срещу управляващото мнозинство

С тази идея са формулирани последните четири хипотези от изследването, които разглеждат президентския активизъм в условия на политическа криза. Избрани са четири казуса (кризисни епизоди) от българската политическа практика, които покриват четирите хипотези. Казусите са:

² Тук се прилага опростеният метод на Анкар и Седелиус, според който имаме кохабитация винаги, когато президент и премиер не са от една и съща партия. Подобен подход изключва измерението „неутралност“ в отношенията президент-премиер (Anckar and Sedelius 2024).

- 1) Институционална криза и президент и премиер от една и съща партия- **Формиране на кабинета Станишев**. Този казус разглежда президентският активизъм на президента Първанов в хода на преговорите за съставянето на кабинета Станишев. Първанов играе активна роля, организира срещи между парламентарно представените партии и се обявява публично в подкрепа на съставянето на редовно правителство.
- 2) Институционална криза (кризата е по-мащабна, но е и институционална) и кохабитация- **Хиперинфлация, протести и оставка на кабинета Виденов**. Този кризисен епизод покрива активизма на двама български президенти- Желю Желев и Петър Стоянов. Желев отказва да връчи мандат за съставяне на правителство на БСП като по този начин засилва натиска върху левицата. Петър Стоянов изиграва ключова роля за излизане от кризата. С активизма си президентът дава пътна карта за излизане от кризата, като в рамките на КСНС успява да формира съгласие около плана за излизане от кризата; успява да постигне съгласие за изпълнение на предложението от него план и в следствие чрез назначения от него служебен кабинет на Стефан Софийски изпълнява плана за излизане от кризата успешно.
- 3) Протестна мобилизация и президент и премиер от една и съща партия- **Антимонополните протести (2013 г.)**. Разгледаният епизод се случва в период на явен дисбаланс между премиера Борисов и президента Плевнелиев в полза на премиера. Освен формалното предимство, което Борисов има и което се изразява в наличието на много повече правомощия спрямо президентската институция, дисбалансът се засилва от факта, че президентът произлиза от партията, която управлява и е асоцииран с нея, а лидерът на тази партия е именно премиерът Борисов. В рамките на кризисния епизод президентът Плевнелиев се стреми да играе ролята на медиатор между протестиращите и управляващите.
- 4) Протестна мобилизация и кохабитация- **Протестите от 2020 г.** Разгледаният епизод потвърждава хипотезата, че в период на политическа криза, изразяваща се в масови протести и президент и премиер в условия на кохабитация, президентът ще се стреми да използва кризата, влизайки в открит конфликт с управляващото мнозинство. Проследяването в дълбочина на протестния епизод показва как Радев използва президентския си активизъм, за да се позиционира срещу и да се конфронтира с кабинета Борисов 3. В края на епизода ролята на Радев в политическата система нараства драстично. Държавният глава получава правото

да назначи две служебни правителства (Янев 1 и Янев 2) преди през ноември 2021 г. да се състави редовен кабинет.

Кризисните епизоди са разгледани в дълбочина и анализирани чрез метода на проследяване на процесите (*process-tracing*). В хода на анализа се потвърждават две от хипотезите, а другите две – частично. Хипотезите, които се потвърждават са свързаните с президентския активизъм, когато имаме масови протести. Когато е налице политическа криза, проявяваща се в масови протестни мобилизации и премиер и президент от една и съща партия, тогава президентът играе ролята на медиатор при криза. Когато е налице политическа криза, проявяваща се в масови протестни мобилизации и премиер и президент в условия на кохабитация, тогава президентът играе ролята на консуматор на криза. Той използва периода на политическа нестабилност, за да увеличи собствената си политическа тежест в рамките на системата. Когато политическата криза е институционална- предизвикана е отвътре, тогава трудно може да се говори за модели на президентски активизъм в българския случай. Редно е да се отбележи, че институционални кризи се случват много по-често, когато президент и премиер са в условия на кохабитация в сравнение с периодите, когато са от една и съща партия.

IV. Изводи и дискусия

Извършените наблюдения и събраните данни в рамките на дисертационния труд, предоставят възможност за формулиране на обобщени изводи относно функционирането и развитието на институцията на държавния глава в България.

На първо място, настоящият труд не поставя под въпрос натрупаното до момента знание за президентската институция в България в резултат от различни академични изследвания, но добавя нова перспектива към анализа на българските президенти, предоставяйки актуални емпирични данни, които позволяват сравнителното изследване на българската президентска институция с институциите на други страни. Събраната и обработена информация представлява академичен принос, който би могъл да играе полезна роля в провеждането на бъдещи изследвания в полето на

сравнителната политология. Трудът дава и ясна дефиниция на понятията „президентски активизъм“ и „политическа криза“, които понятия биха могли да намерят приложение в бъдещи академични разработки в сферата на институционалните изследвания.

На второ място, макар и да не е централна задача на работата, дисертацията демонстрира, че президентската институция в България има позитивна роля в изграждането и утвърждаването на демократичния модел на управление в България.

На трето място, изследването на президентската институция през призмата на президентския активизъм демонстрира политическия характер на институцията на държавния глава. Подобно твърдение не е революционно, но е важно в контекста на българската нормативна уредба и обществените очаквания към българския държавен глава. Българските президенти биват натоварени с очаквания за надпартийност и олицетворяване на *единството на нацията*, но тези свои функции те изпълняват, бидейки политически фигури, участвали в избори. Президентският активизъм е политически мотивиран и в изпълнението на своите функции, държавните глави на България се водят от политическата конюнктура. В рамките на настоящото изследване като основен фактор за президентски активизъм се идентифицира отношението президент-кабинет. В общия случай, в условия на кохабитация президентите са по-активни и използват формалните си правомощия, за да се конфронтират с управляващото мнозинство и да демонстрират различията си спрямо него. Неформалните си правомощия българските президенти употребяват, за да подобрят позициите на партийните формации, от които са част, в рамките на политическата система.

На четвърто място, настоящата работа въвежда разграничение между рутинния и кризисен президентски активизъм. Подобно разграничение е новост в рамките на полупрезидентските изследвания, но задава плодотворна перспектива за бъдещи сравнителни изследвания на президентските институции и президентския активизъм. Настоящата работа индикира известни разлики, но и прилики между рутинния и кризисния активизъм на българските президенти. Изглежда и при двата случая президентът се стреми да подпомогне политическата формация, от която е

част. В условия на политическа криза обаче, държавният глава се води не само от политическата конюнктура, но и от обществения интерес.

На пето място, идентифицирани са модели на поведение от страна на българските президенти в условия на политическа криза, включваща масово обществено недоволство. В подобни ситуации българският държавен глава подкрепя открито протеста тогава, когато се намира в отношение на кохабитация с управляващото мнозинство, и играе ролята на медиатор между недоволните граждани и управляващите тогава, когато партията, която го е подкрепила в изборите за президент е част от управлението.

На шесто място, президентският активизъм на първия български президент Желю Желев изпълнява функцията на прототип, но не и на архетип за българската политическа система. Желев употребява интензивно пълната палитра от своите президентски правомощия (вето, обръщения към народа, допитвания до КС и т.н.) независимо от отношенията си с управляващото мнозинство, стремейки се да разшири периметъра на влияние на президентската институция. Използва правото си на вето 17 пъти в периода на кохабитация с кабинета Виденов, сваля доверие от кабинета Димитров, спомага за сформирването на кабинета Беров, отказва да връчи мандат за съставяне на правителство на БСП по време на протестите срещу Виденов. Неговите наследници възприемат голяма част от наследството на първия пряко избран държавен глава на България, но в общия случай се водят в по-голяма степен от отношението си спрямо управляващото мнозинство. Най-близък до Желев по отношение на рутинния си президентски активизъм изглежда е президентът Радев, но за разлика от предходните български президенти, Радев е непартиен, което създава предпоставки за по-ниски нива на лоялност спрямо партията, която го е издигнала. Не е изключено при кризисния президентски активизъм да се наблюдава по-голяма приемственост спрямо активизма на Желев като прототипен казус. Някои кризисни епизоди от президентския мандат на Желев водят в тази посока (миньорската стачка от 1992, ролята на Желев по време на протестите срещу Виденов). Подобно твърдение звучи логично, но се нуждае от по-сериозно и внимателно изследване, за да бъде доказано.

Дисертационният труд предлага актуализиран прочит на ролята и мястото на президента в българската политическа система. Потвърждава и се стреми да надгради натрупаното академично знание в сферата, включително предлагайки обемна и достъпна база данни, която да може да се ползва за бъдещи изследвания. Основното несъвършенство на настоящата работа е липсата на експертни интервюта с представители на президентската администрация, които да помогнат за потвърждаване или отхвърляне на основните хипотези в настоящата работа. Бъдещи изследвания ще вземат предвид този дефицит.

V. Самооценка на научните приноси на дисертацията

1. Събрана и систематизирана информация за употребата на вето, състав на българските правителства и профила на министрите в тях, тайминга на преговорите за кабинет и др, която позволява директна обработка и приложение в следващи трудове в полето на сравнителната политология.
2. Разработена цялостна концепция за изследване на президентския активизъм в условия на криза с потенциал за широко приложение в световните сравнителни изследвания на президентската институция.
3. Въвеждане на понятието кризисен/извънреден президентски активизъм, чиято обяснителна стойност и функционалност ще могат да бъдат тествани във времето.
4. Предлагане на алтернативна гледна точка в анализа на президентската институция в България, която потвърждава и надгражда натрупаното към момента познание и задава нови перспективи за изследване на президентската институция в България.

VI. Справка за научните публикации по темата на дисертацията

1. „Роля и място на президента в процеса по съставяне на правителство в България“, Докторантски четения СУ, 2021. (392-405)
2. „Държавните глави в Европейския Съюз и войната в Украйна- позиции, активност, роля“, Сборник „Европейският Съюз в „окото на бурята“- Обединена Европа или Европа на нациите“, 2022. (27-37)
3. „Теоретичен преглед на изследванията за полупрезидентските режими: дебати и тенденции“, Докторантски четения, 2022. (283-299)

4. „Европеизация и технократизация: Води ли европейската интеграция до по-голямо участие на министри технократи в българските правителства?“, Сборник „За хората и институциите“, 2023. (28-39)

VII. Доклади на научни форуми

1. „Political crises and presidential involvement: How do presidents in semi-presidential regimes use their powers in times of crisis?“, годишна конференция на Европейския консорциум за политически изследвания, Дълблин 15.08.2024.
2. “Presidential Activism During Political Crises in Bulgaria. Patterns, and Consequences“, годишна конференция на Европейския консорциум за политически изследвания, Солун, 2025 (предстоящ доклад).
3. „Европеизация и технократизация: Води ли европейската интеграция до по-голямо участие на министри технократи в българските правителства?“, съвместна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, катедра „Политология“ и катедра „Публична администрация“ към СУ „Св.Климент Охридски“ с подкрепата на фондация Фридрих Науман, 13.05.2023.
4. „Държавните глави в Европейския Съюз и войната в Украйна- позиции, активност, роля“, съвместна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, катедра „Политология“ и катедра „Публична администрация“ към СУ „Св.Климент Охридски“ с подкрепата на фондация Фридрих Науман, 29.10.2022.
5. „Теоретичен преглед на изследванията за полупрезидентските режими: дебати и тенденции“, Докторантски четения към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 28.09.2022.
6. „Роля и място на президента в процеса по съставяне на правителство в България“, Докторантски четения към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 28.09.2021.